

E D E B İ Y A T / R O M A N

Yeniköy'de Bir Yalı

Zeynep Rade

Boğaz'da yitip giden her hatıraya...

SALİHA HANIM VE HALİT PAŞA

Yeniköy, bilhassa 18. ve 19. yüzyılda, ünlü tüccar ve bankacı levantenler, zengin gayrimüslimler, bir de devlet vükelalarıyla tıka basa dolmuştu.

Boğaziçi medeniyeti, müstesna yalı sahipleri bir yana; batılı yaşantıya sonradan dahil olmak isteyenleri, rütbeli müslümanları, görmemiş zenginleri şehrin yakasına yapışan yoksulluk sanki oralardan gözükmeyecekmişçesine, kendine dev bir mıknatıs gibi çekiyordu. İçerden soğuk, mesafeli, kendine dönük ve kuralcı, dışardan pahalı ketum bir fahişe gibi etkileyici, hatta baş döndürücüydü.

Boğaz ve yalıların havasını koklamak isteyenler ancak tıklım tıklık Boğaz vapurlarına, kiralık sandallara istif olur, âlemin rayıhasını bu hâliyle yakaladığına inanır, akşam olup yorgun bitkin eve döndüklerinde efsunlandıklarını söylerlerdi. Bilmezlerdi ki Boğaziçi, bahşisini bile kendi tebaasına dağıtan bir cemiyetti. Sadece o mu? Rumelihisarı, Aşiyân, Göksu Deresi mezarlıklarında yatmak bile mühim ve müstesnaydı.

Velhasıl Boğaziçi, her karışı varsıllık kokan bir makam, müdahili güç bir kıvamdı. İşte Halit Paşa'nın da içinde, bir yalı "kapatma" dürtüsü peyda olmuştu. Bunun için haber salmadığı kimse kalmamış, ailesinin toprak zengini sıfatına bir sınıf kazandırma gayreti, simsariye kokusu alan tanıdık tanımadık herkesi harekete geçirmişti. Sandalcılara haber saldı. Miras kavgasına düşen yalı sahiplerinin izini sürdürdü. Derken bir gün Büyükdere'deki konağına bahçivandan haber geldi. Yeniköy'de İtalyan bir karı kocanın oturduğu yalı el altından satışa çıkmıştı. Halit Paşa, faytoncuyu çağırdığı gibi yola düştü. İlk gün tanışma faslıydı. İkinci akşam gittiğinde pazarlık etti. Üçüncü gün yalıdan çıktığında artık yalının yeni sahibiydi. İtalyan Levanteni karı koca

küçük oğullarını büyüğün peşinden İsviçre’de okumaya yolladıktan sonra Venedik’e taşınmak için kolları sıvamıştı. İstanbul’dan gitmek istemiyorlardı vakıa Trablusgarp Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’ndeki İtalyanların huzuru kaçmıştı bir kere. Gerisinin geleceğinden endişeliydiler. Bu hususta Halit Paşa da onların endişelerini körükledi. İşittikleri hiçbir şey öylesine değildi. Bunu onları üzme için değil, hakikatte hemfikir olduğu için söylemişti. Pazarlığı sıkı tuttu. Karı kocanın bir an önce yalıtı nakde dönüştürüp tabanları yağlamak istediğini anlamıştı. O akşam karısına müjdeyi verdi.

“Saliha! Saliha!” Evin kapısından nefes nefese girdi.

“Ay ne var? Yüreğimi oynatma öyle Halit Bey!”

“Allah Allaaah, ne korkuyorsun? Ben geldim yahu.”

“Öyle bağıra bağıra girince çocuğu da ağlattın. Kehribar! Çocuk ağlıyor, bakıyor musun?”

“Bakacak tabii, lalası değil mi? Dinle hele.”

“N’oldu hayırdır?”

“Artık sen de Boğaziçi eşrafındansın Saliha.”

“Ben mi?”

“Evet, sen ya.”

“Aldın mı yoksa?”

“Aldım ya, aldım. Bugünden tezi yok hazırlıklara başla Saliha Hanım, taşınıyoruz. Ne o, sevinmedin mi?”

“Nasıl aldın? Para yetmiyor diyordun.”

“Canım sana ne işin orasından. Sevinmedin mi?”

“Sevindim sevinmez miyim?”

“Ee, suratın turşu satıyor.”

“Ondan değil, estağfurullah. Bunca eşyayı nasıl derleyip toplayacağız şuncacık çocukla diye içimi bir sıkıntı bastı.”

“Toplarsın toplarsın. Kehribar yok mu?”

“Kehribar Enver’e bakıyor. Adam bulmak gerek.”

“Şuradan iki küfeci bulurum.”

“Küfeci olur mu? Küfesinde mi götüreceksin evi? Taşıyıcı gerek. Kamyon lazım.”

“Sana ‘yalı sahibesi oldun’ diyorum, sen güzel bir söz edece-

ğine ne diyorsun. Ağzından bugüne dek tek güzel söz işitmedim ha...”

“Hişt, yavaş konuş, Kehribar işitecek.”

Saliha Hanım mutfağa gitti. Halit Bey peşinden geldi.

“İşitirse işitsin. Şunca senelik karımsın bana bir, ‘Paşam’ demedin.” Şekerliği arayan karısına baktı. “Bak, Mevhibe, İsmet’e, ‘Ruhum, sevgili Paşacığım’ diyormuş. İsmet benim yarı belime geliyor be. Üflesen uçacak. Ona Paşam, bana köşem.”

“Nereden biliyorsun öyle dediğini? Hah buradaymış. Kahve yapıyorum.”

“Abdülhalit’in emir erinden.”

“O nereden biliyor?”

“Komutanının verdiği mektubu okumuş.”

“Komutanı ona mektubu ‘oku’ diye mi vermiş?”

“‘Oku’ diye vermemiş, ‘götür’ diye vermiş, o da okumuş. Elin adamına mektup verirsen okunacağını bilmelisin.”

“Hah, işte, okunacağını bildiği için öyle yazmıştır.”

“Ne diye?”

“Sen bana anlat diye. Hem çok ayıp. Çok ayıp, başkasının şeyi okunur mu?”

“İyi, ayıp o vakit.”

Kahveyi ocaktan alıp iki fincana pay etti.

“Ne diyor başka?”

“‘Sebeb-i saadetim’ diyor, ‘Bais-i iftiharım kocacığım’ diyor. Sen bana ilaç için şu ahir ömrümde bir gıdım laf etmedin Saliha. Neni eksik ettim? Bak bugüne bugün yalı sahibisin artık.”

“Peki, sen bana dedin mi?”

“Ne dedim mi?”

“‘İki gözüm Saliha’m’ dedin mi?”

“Hoppalaa, bir yaşıma daha girdim. Erkek kadına böyle şey der mi be? Nerede görülmüş? Ağzıma yakışmaz bir kere.”

“Ama Bay Franco söylüyor.” Gümüş lokumluğu çıkardı.

“Bay Franco söyler. Adam hem Frenk, hem simsar. O, ağzı laf yapmak için doğmuş. Frenk tarafı bayılır böyle boş konuşmaya!” Saliha Hanım sesini çıkartmadı. Karı koca salona dönüp kahvelerini höpürdetti.

1913 senesinin ilkbaharında Halit Paşa ve ailesi yalılarına yerleştiler. O vakitler yalı renklerinin anlamları vardı. Müslümanların yalılarını kızıl veya kırmızıya, gayrimüslimlerinse sarı, bej ya da kahverengiye boyaması makbuldü. Halit Paşa bu hususun farkına yalığı aldıktan sonra varmıştı. Kendisi bir devlet memuru olarak elbet evini kırmızıya boyamalıydı ama ya maliyeti? Paracıklarının daha ilk günden kuş olup uçacağını düşündükçe sıtma tutmuşçasına üzerine bir üşüme geliyor, zangır zangır titriyordu. Teferruatlı hesaplardan sonra pek münasip bir neticeye vardı! Yalı beyazdı ya, işte bu sebepten ona milliyetçiliğinin sembolü bir isim koyacaktı. Çok düşünmeden Bâb-ı Âli'deki tabelacının yolunu tuttu. Tabelacı işini bitirip teslim ettiğinde, iki kalın camın arasına yazılan yazı caddenin karşısından okunuyordu.

Allaturca.

Halit Bey, sarayla sürdürdüğü özel ilişkiler sayesinde II. Abdülhamid'den sivil paşalık unvanı edinmiş ve kısa sürede zenginleşmişti. Beyoğlu'nda dört katlı, on iki odalı bir han, Büyükdere'de bir konak ve şimdi de bir yalı!

Yuvası bundan sonra *Allaturca*'ydı.

ALLATURCA

Allaturca, ahşabı beyaza boyalı, üç katlı, derli toplu bir yalıydı. Çatıda, kırmızı kiremitlerinin iki yanına oturan horoz paratonerleri, geniş bir bahçesi, Boğaz suyunun içeri girmesine imkân veren, içinde lacivert üstüne portakal rengi hat çekilmiş sandal bağlı bir kayıkhanesi ve bir de küçük iskelesi vardı. Bunların her biri, herhangi bir vakitte ve herhangi bir kimse tarafından yapılmış olabilirdi. Zaten Halit Paşa da buranın vakitsizliğini ve sınıfsızlığını sevmiştir. Onun arzusu kallavi bir yalı değildi. Nohut oda bakla sofaya razıydı. Varsın kendi yalısı, Amcazade Hüseyin Paşa'nınki gibi suya çakılı kazıkların üstünde yükselen, şaşaalı bir divanhaneye sahip olmasında. Veya sofasında, Şerifler yalısındaki gibi çifte havuz bulunmasında. Kadastroda "Yalı" tescili düşülmüş olsun tamamıdır.

İstedığı yalıya methiyeler döşeyen Pierre Loti, Halit Paşa'nın *Allaturca*'sı için bir iki cümle kaleme almasa da olurdu. O uğursuz da ayrı sinir oluyordu. Osmanlının sevgili Fransız taa nereden gelmiş afili ecnebi ismi, r'leri yuta yuta konuşması ve sermuharir havasıyla kadınların başını döndürmüştü. Halit Paşa, dillerden düşmeyen fevkalbeşer Mösyö'yü Alman Büyükelçiliği'nde verilen bir davette uzaktan görmüş, şeşi beş olmuştu. Kadınların, "Pierre, Pierre" diye dillerinden düşürmedikleri şahsiyet böyle kalem efendisi, hokkabaz gibi bir şeydi. Sırf kadınların olduğu toplantılara çağırıldığını bilmek, Halit Paşa'nın bir parça olsun içini rahatlatmıştı. Ee, ne de olsa kadınlar yamacına kendinden olmayanı almazdı.

Ez cümle, iyi ki *Allaturca*'sı vardı. Yemyeşil bir bahçe, hısrırdayan ağaçlar, yosun kokusu, rüzgârda ıslık çalan tahta iskele, kayıkhaneyi şapur şapur yalayan mavi-yeşil bir deniz Halit Paşa'nın karmaşadan ibaret iç dünyasına huzur, yaşamaına pa-

şalıktan başka rütbeler getirecekti inşallah. Yoksa ne diye eşek yüküyle para versindi!

Hele de insan bahçe kapısından girer girmez bir sessizliğin içine düşüyordu ki, işte o an başka bir dünyaya adım attığını sanabilirdi. Çakıltaşlı yol, binanın iki yanından kıvrılarak arka bahçede birleşiyordu. İtalyanlar buraya epey ağaç dikmişti. Müştemilat ile yalı arasındaysa gözalıcı bir manolya yükseliyordu. Kendini Boğaz'ın sert rüzgârından o ara bölgede korumuş, epeyce boy atmıştı.

Yalı binasına giriş her iki taraftan mümkündü. Yine de Halit Paşa uğursuzluk getireceğini öne sürerek evin sol cepheden girişini sımsıkı kapattı. Sağ kapıdan yine beyaz mermer döşeli bir sofaya giriliyordu. Giriş katta, sofaya bakan odalardan biri selamlıktı. Ancak selamlığın öyle zavallı bir havası vardı ki Halim Paşa burayı derhal haremlige çevirdi ve üst katı boydan boya divanhane yaptı. Erkekler buraya kabul edilecek, kadın ve çocuklar aşağı kata sepetlenecekti. Bayram, seyran demeden bu böyle olacaktı. Divanhane evin en aydınlık, en ferah ve en iyi ısıtılan bölümüydü. Mühim misafirler burada ağırlanacaktı.

Evin denize bakan odalarının pencere altlarına uzun minderli, arkası boydan boya yastıklı, kâh oturmaya kâh yatmaya yarayan, sedirler serdiler. Bu sedirlere de evin beyi karar verdi. Evde yatılı fazla nüfus olduğunda çocuklar burada yatıyor, taş gibi minderlere bayılıyorlardı. Evde erkek olmadıyındaysa kadınlar bir koşu divanhaneye çıkar, sedirlerin üstünde, bacaklarını altlarına aldıkları gibi kahve faslına başlıyorlardı. Bir yandan kahvelerini yudumlar, bir yandan da ince zarif burunlarıyla arında beyaz köpükler bırakarak Boğaz sularını ip gibi yaran, ekseriyetle İngiliz, Alman, olmadı Fransız işi yandan çarklı Şirket-i Hayriyye vapurlarını seyrediyorlardı. O sırada Çanakkale Zincirbozan Feneri'nden Ahırkapı Feneri'ne ulaşmış, oradan da tam gaz Karadeniz'e ulaşmak üzere Anadolu-Türkeli Feneri'ne yahut tam ters istikamette yol alan karanlık, devasa, sözde uğraksız gemileri görmezler, görseler de sormaz, sorsalar da aldrış etmezlerdi. Bu gemiler güneşin doğuşundan batışına dek izin alarak,

güneşin batışından doğuşuna dek ise sessizce ve izinsiz geçirdi. Sessiz, renksiz ve de yeşil fenersiz olduğu hâlde bütün gece hız kesmeden yol alırdı. Erkek çocuklar bu gemileri, her geçişte avaz avaz ilan ederdiyse de, çocukların sesine bağışıklık kazanmış anneler kafalarını bir gıdım kaldırıp bakmazdı.

Birinci katın sofasından geniş birkaç basamakla başka bir sofaya çıkılır, oradan yatak odalarına geçilirdi. Halit Paşa giriş katındaki odaları, soğuk ve basık olduğu için önemsiz konuklara ayırtmıştı.

Allaturca, Halit Paşa'dan üreyen nesillerde elden ele geçecek, her nesil kendinden öncekilerin yaşamlarını, aile bireylerini, yaşanan olayları çocuklarına anlatacak, Boğaziçi iklimini onlara tanıttacaktı. Çocuklarının torunları dahi eski terbiye almış çocuklar olacaktı inşallah. İstanbul'un kapalı âlemi Boğaziçi'ni avuçlarının içi gibi bileceklerdi.

Halit Paşa salonunda denizi değil, selamlığının duvarına tıklım tıklım dizdiği antikalarını seyretmek istiyordu; altın varaklı fincanları, nefes lokumlukları, gümüş zarflı likör kadehleri, sedef kakma tespihleri, gümüş saplı bastonları, nadide şişeleri... Berjerini, sırtı denize bakacak şekilde yerleştirdi. Bu koltukta kahve içecek, *Servetifünun* okuyacak, çay saatinde tatlısını yiyecek, buharlı vapurların düdüğü ve çan seslerini dinleyecekti. Gramofonu konakta bıraktı. Yalısına daha gösterişlisini alacaktı.

Elleri arkasında, bahçıvanı seyredirken keyifle gözlerini kırıştırdı. Burası, iyi bir yatırımdı velhasıl. Saraylardan âlâ, fevkaladenin fevkinde. *Allaturca*'yı almasına ön ayak olan bahçıvan Kokor da onlarla gelmişti elbet. Bundan sonra bu "ukela" zümrenin kapıları onlara da açılacaktı. Kimseler onu küçümsemeyecekti. Ne onu, ne çocuklarını. Onları Frenk okullarında okutacaktı. Hem Salih bir şeyler görür öğrenir, paşa karısına yaraşır giyinmeye başlardı. Başka türlü sosyete davetlerine gidemezlerdi. Kadın gencecik yaşına rağmen ne üstüne harcıyordu, ne başına.

Buraya kadar iyiydi de, Halit Paşa endişeliydi. İttihat ve Terakki fırtına gibi esiyordu. Enver, Cemal ve Talat Paşa'lar öyle

bir mertebeye varmıştı ki Ayasofya'daki İsm-i Celâl, ism-i Resul, Hulefâ-yı Râşidîn ve Hasan, Hüseyin levhalarını indirip yerine Enver, Cemal, Talat Paşa levhalarını asmayı teklif edenler dahi olmuştu.

31 Mart ayaklanması ve yakın vakitte üst üste gelen savaşlardan çok daha beteri yoldaydı. Bütün Avrupa'yı, hatta dünyayı içine alan bir şeyler kopacaktı. Gördüğünü ve işittiğini paylaşamamanın sıkıntısı bir yandan, gelecek endişesi bir yandan... Saliha ondan yirmi yaş gençti. Akli havada değildi çok şükür. Yine de geleceği değil, anı düşünüyor, o gün için endişeleniyordu. Bu hâliyle karnını doyurmaya çalışan aciz bir sokak köpeğine benziyordu. Yiyecek bulmakla bile endişesi geçmeyen, bir daha asla yemek bulamayacağını zanneden, burnunu yukarı aşağı sallayarak muhteşem kentin perişan insanların arasında tin tin eden ve ancak uyurken endişesini unutan bir köpekti Saliha. Halit Paşa ne vakit ona yaklaşırsa, kocaman kahverengi gözleriyle yüzüne bakar, vereceği komutu beklerdi. Erkek, olur da iyi bir laf ederse ahu gözlerin üstüne kirpikleri yavaşça iner, mutluluktan kuyruğunu sallar gibi eliyle entarisini eteğinden tutup orasını burasını çekiştirir, sonra düzler, sonra yine çekiştirirdi. Ekseriyetle kötü bir şey söylediğindeyse gözlerini yere indirir, azarın bitmesini beklerdi. Velhasıl ağız tadıyla bir dedikodu yapılmazdı onunla. Bir tevatür edecek olsa kadını evham basardı. "Aşkenazların dul madam çocuk düşürmüş. Çocuk yoğurtçudanmış" dese, Saliha yoğurtçunun evlerine sızıp kendini gebe bırakacağından endişelenir, yoğurdunu evde yapmaya başlardı. Halbuki bir konuşabilse onunla neler paylaşmak isterdi.

"Savaşlar bitirdi bizi Saliha. İyiden iyiye zayıfladık. İtalyanlar bile yanlış hatta asker yığdığımızı söyledi. Rezil olduk. Ama n'aparsın? Bir de üstüne Balkan Harbi'ne girdik. Akıl kârı değil. Rodos gitti, Girit çoktan gitmişti, Ege adaları şimdi de Meriç'in girisini... Artık Meriç'in öte tarafı yok Saliha."

"Adalar kime gitti?"

"Kime gidecek Yunan'a gitti. Artık onlar bizim düşmanımız Saliha."